

ЈЕДАН ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ СОЦИЈАЛНИХ НЕЈЕДНАКОСТИ У ЈУГОСЛАВИЈИ ТОКОМ ШЕЗДЕСЕТИХ ГОДИНА – ПИСМО РАДНИКА ЖИВКА ПАВЛОВИЋА ПРЕДСЕДНИКУ ТИТУ 1967. ГОДИНЕ*

Урош Микетић

Универзитет у Приштини, Филозофски факултет Косовска Митровица
urosmiketic@gmail.com

UDK: 316.442-053.2/.6-058.34(497.1)“1967”
doi: <https://doi.org/10.7251/NOE2109077M>

Примљен: 12. 6. 2020.
Прихваћен: 5. 12. 2020.

У раду се, на основу архивске грађе и релевантне литературе, дискутује о размерама социјалних неједнакости у Југославији крајем шездесетих година прошлог века. Овај процес прилично је видљив на примеру југословенске радничке класе. Касније, у виду прилога, објављујемо писмо беоцинског радника Живка Павловића упућено председнику републике Титу 1967. поводом његове посете Косову и Метохији о проблемима друштва у целини и његовог предузећа.

Кључне речи:

социјалистичка Југославија, социјалне неједнакости, њивреда, радничка класа, њреседник Тишо

Објављивање историјских извора, по речима историчара Предрага Марковића, има објективног смисла искључиво ако су они довољно садржајни и, уједно, непознати стручној јавности (Marković, 1999: р. 169). Мишљења смо да би писмо радника Живка Павловића из Беочина председнику Титу, које је пристигло поводом његове посете Косову и Метохији марта 1967, испунило оба предуслова. Из овог извора уочавамо размере друштвене кризе југословенске државе крајем шездесетих година, манифестоване у већ осетним поделама на богате и друштвено привилеговане и, са друге стране, већи број људи са мањим или већим материјалним тешкоћама. Аутор писма, прилично разочаран у Партију чији је био следбеник и борац током окупације, апелује на председника да издејствује већа права радницима и борцима пред „газдама,

* Рад је написан у оквиру пројекта *Косово и Метохија између националној идентитетској и евроинтеграција* (ев. бр. 47023), који је одобрило и финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

четницима и усташама“ као непријатељима социјализма. Чини нам се, такође, да аутор на одређеним местима оптужује председника да је тим „страним“ елементима прећутно допустио доминацију у држави.

Како је основна порука аутора писма да у социјалистичкој Титовој Југославији постоје прилично видљиве социјалне разлике задржаћемо се на томе. Иначе, треба имати у виду да је људски род од свог постанка непрестано промишљао о разликама унутар сопствене заједнице. Таква промишљања била су и озбиљан предмет расправа античких мислилаца, хришћанских интелектуалаца, утописта новог века, француских револуционара, а, најкасније и највише, комуниста. Наиме, нико том питању није дао тако фундаменталну важност као комунисти у свом идеолошком раду. Однос социјализма према социјалној једнакости и неједнакости јесте крајње изазовно питање. С обзиром да идеално замишљен совјетски систем уравниловке (прокламована једнакост у расподели добара) никада није достигнут у земљама комунистичког лагера, између осталог и у Југославији, дошло је до приметних социјалних разлика. Социолог Ева Берковић је 1985. приметила да оне настају у животним условима људи, из сфере материјалних и нематеријалних потреба или кроз манифестације у оквирима личне и заједничке потрошње. У конкретном смислу наводи социјалне разлике по следећим параметрима: лична примања, породични дохоци, пољопривредни приходи, нелегални и(ли) привидно легални приходи, утицај запослености, стамбени смештај, систем образовања, друштвена брига о деци, здравствена заштита, разне привилегије, социјална сигурност и регионалне неједнакости. То ће се можда најбоље разумети на примеру стамбене политике – тако су они са бољим друштвеним положајем далеко лакше долазили до квалитетнијих и већих станова, а са друге стране постојала су типична радничка насеља са становима слабијег квалитета и мање квадратуре; или, док они без друштвеног стана годинама уплаћују у стамбени фонд чекајући свој ред на стан, они који су добили на коришћење друштвени стан противе се повећању сопствених економских станарина па се, самим тим, продужава агонија ових првих са нерешеним стамбеним питањем. КПЈ и касније СКЈ нису негирале присуство свих ових разлика, али су заузеле врло обазрив став у односу према њима, како би сачували сопствени монопол у друштву које је озбиљно почело да сумња у неприкосновеност југословенског социјализма. Чак су до друге половине седамдесетих година неколики покушаји да се ове разлике са научног аспекта проуче означени страним и непријатељским социјализму, а затим подведени под левичарење и подривање система

(Berković, 1986, pp. 11–29, 72–91, 129, 132).

Овако тмурна југословенска реалност морала је бити позната све-моћном председнику партије и државе Титу. Архивски подаци из Кабинета председника Републике показују да је он упознат са постојањем социјалних разлика у земљи. О томе непосредно сведочи извештај „О неким проблемима радничке класе“ Влајка Беговића из 1964. Документ је послат на читање председнику, Александру Ранковићу и Светозару Вукмановићу Темпу. Аутор се, обилазивши радничке куће, упознао са њиховим крајње лошим животним условима. У тексту се, такође, примећује подвојеност радника и службеника уз тежњу првих да пре-квалификацијом „побегну“ из сопствене агоније (Dobrivojević Tomić, 2020, pp. 249–272). Индикативна је и Титова изјава представницима Савеза студената Југославије 7. маја 1968: „На улицама све више увозних аутомобила. Каква је то унутрашња расподела када једни могу све да купе, други нису у стању ни најосновније. Не би ли то могло да иде равномерније?“ („Izvodi iz javnih istupanja druga Tita“, 1969, p. 7)

Сем тога, њему је само током педесетих и шездесетих година послато више десетина хиљада представки и молби од стране грађана. Најинтересантније су оне које су из објективног страха остале непотписане или под иницијалима. Из тих текстова откривају се размере дубоке кризе државе на привредном и међунационалном плану (посебно српско-хрватски односи), а што је све скупа озбиљно претило распадом земље. Тито је један део тога читао, а када је обим грађе превазишао његове физичке могућности достављани су му сижеи докумената, или пак они за које се мислило да су најбитнији (Mitrović, 2005, pp. 203–216).

Да је „социјалистички рај“ далеко од реалности сведоче и други извори. У једном од њих извесна радница из Сарајева поводом Осмог конгреса СКЈ децембра 1964. пише:

Гладна сам кући. Гладна долазим на посао, гладна се враћам са посла. Мрзим себе, мрзим своје дете. Није чудо ево Вам податак и увјерите се. Кад ми се одбије на платној листи мјесни самодопринос и синдикат примам 24300 динара. Имам и дјечији додатак од 3450 динара. Од тога плаћам потрошачки кредит од 4900 динара, имам и стан који плаћам скоро 4000 динара, радио претплату, струју, остале чланарине, млијеко за дете старо 2 године, пашта ми остане. Мајка сам без икаквих животних прохтјева, а шта, кад ми се и прохтјела шоља млека попијем воду. Посао је по учинку. Теглим као говече у јарму, а са својим примањима нема ни до 15.

датума у мјесецу и то са најосновнијим залогам. Кад кога свог опазим кроз прозор, закључам врата и не отварам... Мрзим сваког свог... Како да волим државу... Цијене артиклима повећавају се и у пола мјесеца, а оно одобрено повећање личног дохотка кад се плата прима, не исплаћује се. Нема дјетету ни пресвклачај да купим. Очекује се са великом нестрпљивошћу Осми конгрес СКЈ, јер се претпоставља да ће се тек тад стање измјенити... да ће се једном за увјек стати којечијој самовољи и одлуке које се донесу неће се примењивати као до сада по мјесец или два дана, па све по старом и свака на свој начин. Наши су се посланици и остале личности у скупштинским органима поставили као обични комерцијалисти. Они горе причају, грубо речено мудрују и доносе којекакве одлуке, а гледајући с моћи свога џепа, а кад би било да се погледа у народ онда би ствар другачије текла... (Dobrivojević, 2016, p. 211)

Други документ датиран је пар година касније, тачније јануара 1969. У питању је истраживање за један реферат за потребе Партије. Овде се констатује да се „антисоцијалистичке појаве“ манифестују у различитим облицима (корупција, пословне и стамбене малверзације и сл.) уз њихово непрестано бројчано обogaћивање. Аутор подвлачи да у тим готово криминалним радњама предњаче професионални политичари, руководећи и образованији кадрови уз занемарљив број радника из непосредне производње. Ради илустрације даје се писање једног немачког листа где се лепо оцртавају размере тих појава: „Телевизор као поклон за Југословене не значи више ништа, али нема посла који се не може обавити са њима ако им се не поклоним аутомобил.“ Аутор даље закључује да је државна борба против оваквих негативних појава до 1969. била немоћна, недоследна и стихијска. („Društveno-ekonomski karakteri“, 1969, pp. 1–7)

Историчар Слободан Селинић примећује да се размере кризе нису виделе испод површине „спољнополитичког угледа земље и унутрашње стабилности и раста стандарда који су посматрано са стране били евидентни“. Југославија је, констатује даље, била земља неефикасног привредног система, гломазне бирократије, опадања утицаја централне власти, нејединственог руководства, нерешеног националног питања (чак и на пољу језика на релацији Београд–Загреб) и праве ерозије морала комуниста. Привредне реформе из 1961. и, посебно, из 1965. дале су једва симболичне резултате, јер су готово исти проблеми и даље отежавали економски развој. Чинило се да је водећа кохезиона снага

друштва био још једино остарели Тито, чији је култ у земљи стваран још током Другог светског рата када је још био прилична енигма за већину становника, а посебно у послератном периоду када је несметано претежиран од стране државног апарата. Пропагандна слика створила је лик непогрешивог и правдољубивог лидера највише забринутог за обичног човека. Као такав се представљао и шездесетих година као у Скопљу новембра 1961. и Сплиту маја 1962. или пак на партијским састанцима као седници ИК ЦК СКЈ новембра 1965. указујући често врло отворено на горуће проблеме југословенског друштва. На поменутој седници је, између осталог, отворено признао:

Хтели ми то или не, људи ипак нас виде, макар смо се сакрили. Људи нас критикују онако анонимно и говоре да не ваља руководство, питају где сте, шта радите, ако нисте способни идите и тако даље. Таквих гласова има доста. А кад би они још све сазнали каква је ситуација у нашим редовима онда би још горе било.

Понекад је пак и оштро упозоравао носиоце ових друштвених девијација, али би касније одустајао од такве политике уз позиве да се не „копа по прошлости“. Коначно, сем реторике, Тито је, заправо, покушао мало тога да стане на пут тешком стању у привреди и друштву, па се за тај неуспех морала оптужити централистичка струја окупљена око моћног Александра Ранковића 1966. године. Победила је, заправо, Кардејева верзија децентрализације државе и привреде од које се Југославија више никада није опоравила (Nikolić, 2006, pp. 15–19, 349–357; Selinić, 2011, pp. 329–345; Selinić, 2017, p. 149).

Статистички гледано, посебно од 1956. долази до наглог привредног раста првенствено захваљујући брзом темпу развоја и високој стопи пораста реалног националног дохотка (Šefer, 1965, p. 187). У периоду 1957–1964. вредност производње повећала се укупно 2,16 пута уз просечну годишњу стопу раста од 10,1% (међу највећима на свету). Касније, од 1965. (почетак привредне реформе) до 1973. пораст производње био је већи 1,63 пута уз просечну стопу раста од 5,7% (Berković, 1986, p. 146). У Југославији су 1955–1964. друштвени производ и народни доходак расли по стопи од по 8,6% годишње (у Србији по 9%). У послератном периоду до 1967. друштвени производ увећан је у привреди 3,4 пута, у индустрији 6,4 пута и у пољопривред два пута (цене из 1966). У истом периоду размена робе са иностранством повећана је, чак, девет пута, а број запослених два пута (Niketić, 1969, pp. 1–3). Ипак, 1965–1967.

приметно успоравају привредне активности у земљи што се, нарочито, манифестовало кроз повећану незапосленост (Mulina, 1968, pp. 1–3), а током целог послератног периода Југославија има прилично негативан трговински биланс који се временом рапидно повећавао (Savezni zavod za statistiku, 1965, p. 197). Уз то ваља додати да послератни период у Југославији прати галомирајући раст трошкова живота (храна, пиће, грејање, трошкови за културне потребе и остало) и кредитног задужења (1964. око 4 милиона корисника кредитних услуга). Врло је, према томе, мало производа и услуга јефтинијих 1965. него само две или три године раније (Savezni zavod za statistiku, 1965, pp. 227–247, 278). Трошкови живота су само у периоду 1966–1970. расли по стопи од 7,6% годишње, а током 1969. и 1970. и целих 11%. Оно што је на одређени начин вероватно улепшавало реалну слику јесте учесталија заступљеност аутомобила, телевизора, фрижидера и осталих техничких достигнућа (Mulina, 1968, p. 10).

Овакве турбуленције водиле су, природно, до наглих социјалних разлика. У Југославији је тако, након кратког периода инсистирања на уравниловки (до средине педесетих година), дошло до нагле диференцијације личних примања (Berković, 1986, p. 35). У том контексту послужићемо се подацима за лична примања у друштвеном сектору целе земље током септембра 1967:

- до 300 динара 2,2% запослених;
- од 301 до 400 динара 6,2%;
- од 401 до 500 динара 12,8%;
- од 501 до 600 динара 15,3%;
- од 601 до 700 динара 14,6%;
- од 701 до 800 динара 13,1%;
- од 801 до 1.000 динара 16,8%;
- од 1.001 до 1.200 динара 8,7%;
- од 1.201 до 1.400 динара 4,6%;
- преко 1.400 динара 5,7%. (Latifić, 1969, p. 3)

Са свим привредним проблемима требало је да се боре две привредне реформе – прва из 1961. и друга из 1965. Посебан зацртани циљ био је да повећају конкурентност југословенских производа на светском тржишту и омогуће увођење тржишне економије унутар државних граница, али су се обе испоставиле као неуспешне. Једна од њихових последица је велики раст спољног дуга, а друга, политичка, јесте каснија конфедерализација и дезинтеграција Југославије (посебно од Устава 1974). Постоје и мишљења да је Тито зато и отворио тих година национално питање

како би се пажња јавности и грађана преусмерила ка другим проблемима (Kežić, 2017, pp. 11–36). Сем тога, како би додатно онемогућио евентуалне немире и незадовољство Тито је омогућио читавој армији сиромашних одлазак на рад у иностранство. Наиме, само у раздобљу 1965–1970. порастао је број радне снаге за читавих 723.000 лица, као последица послератног демографског бума. Међутим, овај нагли раст није праћен адекватним растом броја запослених, па се само од 1964. до 1970. број незапослених лица повећао за читаву половину. Решење се, посебно ужурбано од 1964, нашло у привременом раду у иностранству. Таквих лица је 1971. било, чак, око 720.000. Анкетарна истраживања из овог периода показују да је непосредна мотивација за одлазак из земље грађана једноставно био бољи стандард (Štahan, 1971, pp. 23–36; Vinski, 1971, pp. 118–126). Ова миграција требало је да буде пак привремена, јер ни земља – домаћин ни радник нису показивали веће интересовање да она буде трајног карактера, али се углавном испоставило супротно. Југославија је пак од 1963. координисала одлазак својих радника како би се незапосленим и сиромашним радницима нашло упослење, а тиме је штитила идиличну слику коју је сама форсирала о комунистичком рају. Држава је, такође, повела и политику заштите ове радне снаге у иностранству уз покушај да очува њихов југословенски идентитет, а године 1973. напушта политику посредовања у извозу радне снаге. Прилично Југословена отишло је свих тих година у СР Немачку. Она је тих година била актуелна јер се суочила са мањком радне снаге, па је тамошња влада склапала споразуме са земљама спремним за извоз радне снаге, попут договора са Југославијом 1968. Од почетка наредне деценије за југословенске раднике постајала је све актуелнија Аустрија, као сусед са бољим стандардом. Дознаке југословенских радника биле су битан део државног БДП-а, а држава је покушавала да привуче гастарбајтере да улажу у мини-фабрике до 50 радника. Наиме, уложени новац био би им враћен, а они би као награду имали предност при запошљавању са члановима својих породица. То, међутим, није дало већег резултата (Ivanović, 2012, pp. 319–333).

Каква је била економска слика Србије тих година? Доминирају мишљења да се она, иако демографски и географски највећа, нашла у подређеном положају пред западним делом Југославије. Социолог Слободан Вуковић отвара, притом, питање кривице њене политичке елите у сенци хрватско-словеначке линије Тито–Кардељ–Бакарић. Наиме, Србија је, што је иронично, прво 1957. и, коначно, 1965. проглашена развијеним подручјем, па је по том основу имала веће расходе финанси-

рајући неразвијене републике и сопствену јужну покрајину. Издвајања по том основу била су велика, а у неким годинама и преко половине њене нето остварене акумулације. И другим перфидним мерама економске политике Србија је држана у заостатку. Како је важила за извор јевтиних сировина и пољопривредних производа, многа предузећа са запада државе куповала су овде и фабриковале производе по далеко вишим ценама, а уз то у Србију су највише инвестирани скупи објекти за потребе целе земље са малим бројем запослених и предугим роком економске исплативости. Разлике између богатих и сиромашних република на тај начин су се повећавале. На примеру из 1965. године ако за целу Југославију узмемо као репер износ од 100,00% добијамо следећи однос: најразвијенија подручја (147,80%), развијена подручја (115,84%), неразвијена подручја (85,45%), најнеразвијенија подручја (45,48%). Тај несразмер повећаван је годинама касније (Vuković, 2003, pp. 181, 187; опширније о привредном развоју социјалистичке Југославије: Vuković, 2012; Grđić, 2015). Тако је у Србији 1963. просечно нето примање било 26.300 динара (на ужем подручју Србије 25.400, у Војводини 24.200 и на Косову и Метохији 20.600), а у Словенији оно је износило 35.600. Наредне године та разлика је још већа у корист Словеније – у Србији просечно нето примање износи 33.600 динара, а у Словенији, чак, 47.100 (Savezni zavod za statistiku, 1965, p. 71).

Незадовољство стањем резултираће развојем штрајкачког бунта у Југославији, које је Партија политикантски сматрала непотребним у једном социјалистичком друштву. Србију је тако 1964–1966. захватио талас штрајкова нарочито у Београду и Суботици (Marković, 2014, pp. 53–58). Врхунац друштвеног незадовољства – премда у облику студентских протеста – јесу демонстрације 1968.

Текст који на овом месту анализирамо, а за који претпостављамо да представља солидан прилог проучавању управо социјалних неједнакости, представља писмо беоцинског радника Живка Павловића председнику Титу 1967.¹ Приметно је да је аутор незадовољан стањем у земљи и погођен друштвеном неправдом. Међутим, очигледно је да нема пуно искуства у писању, па су неке његове оцене и квалификације, попут оне да земљом владају четници и усташе, апсолутно неосноване.

¹ Аутор је родом из околине Бијељине. Да ли је, евентуално, колониста у Војводини можемо само да наслутимо. То није немогуће јер је Војводину колонизовало од 1945. до 1948. око 200.000 Срба и Црногораца из свих крајева Југославије, а добрим делом из Босне и Херцеговине. Како су у насељавању и добијању земље на коришћење партизански борци и инвалиди имали предност могуће је очекивати да се и борац Живко Павловић нашао међу њима. Опширније о послератном насељавању Војводине до 1948 у (Gaćeša, 1990, pp. 111–126.)

И поред тога, изворни текст остаје вредно сведочанство о времену у којем је настао. Писмо је, наиме, послато Титу поводом његове посете Косову и Метохији марта 1967. Наиме, Тито је тада посетио Митровицу, Звечан, Приштину коју аутор писма спомиње, Обилић, Призрен, Ђаковицу и Пећ. Дочекало га је покрајинско руководство и руководиоци људи општина уз масу народа. Обилазећи Покрајину говорио је о домаћој и иностраној тематици. Његова основа порука је позив на братство и јединство југословенских народа и народности како би се исправиле „неправде“ из старе Југославије. Грађанима је поручио да то чувају и тиме дају пример целој земљи „како се може, без обзира на националну припадност и различите вјероисповјести, без обзира на разлике у језицима и друго - заједнички радити и живјети на овој територији“. Братство и јединство је највећа тековина, приметио је он, југословенског социјализма и узор за решавање националног питања у свету. Тито је даље говорио о противницима такве политике у земљи – тзв. класном непријатељу – усташама, четницима, белогардејцима и појединим интелектуалним круговима из Београд и Заграда, који, сви скупа по његовим речима, нису још увек поражени. Занимљиво је да је у више наврата обишао српске историјске споменике, а Патријаршију и Високе Дечане даривао у износу од ондашњих 200.000 старих динара. Био је, такође, задовољан послератним економским развојем државе у целини похваливши привредну реформу у току која би требало, по његовим речима, стати на пут одређеним проблемима у привреди. Позвао је, такође, на боља права бораца из Другог светског рата, веће ангажовање пензионисаних кадрова који могу бити од помоћи држави и активно залагање СК као водеће силе у друштву. Југословенски маршал дотакао се и међународних односа и спољне политике. Из Покрајине је позвао на деколонизацију, мир у свету и истакао Југославију као пример земље која води отворену и мирољубиву политику. Даље је образлагао разлоге југословенског повезивања са земљама Азије и Африке као врло рационалну ствар по економске и политичке интересе земље (Anonim, 27. 03. 1967, pp. 1–5; Anonim, 3. 04. 1967, pp. 1–5). Неке од свих ових ствари помиње и аутор Живко Павловић. Његово писмо изворно је писано латиницом, а преносимо га ћириличним писмом са свим недостацима аутора у писању.

ПИСМО РАДНИКА ЖИВКА ПАВЛОВИЋА ИЗ БЕОЧИНА ПРЕДСЕДНИКУ ТИТУ 1967. ГОДИНЕ

ДРАГИ ПРЕДСЕДНИЧЕ ТИТО,

Много ме потресло Ваше излагање у Приштини итд., мене лично и то носиоцу „Споменице 1941.“. Ви кажете да борци требају бити према заједници и да заједница води рачуна према борцима и радним људима. То је сад касно зато што су газде ушле у Партију и воде политику против пролетеријата. Ја нисам члан Савеза комуниста од 1945. године зато што нисам, што ме и не траже, а то је мени тешко. Околина ме зна да ћу износити грешке. Већина четника и усташа се увукоше у СКЈ па ипак, ја по страни.² Опет сам био седам пута ударник и једанпут новатор из мог заната, машин-браварског. Зато сам био ударник што смо знали сви за чега радимо а то је трајало од 1945. до 1950. па и до 1955. године. После 1955. године изгубисмо основно право: власт преузеше они који су нас тукли више него Немци за време другог светског рата. Немац не зна ко је комуниста и напредан за организовање и прикупљање маса, за оружани устанак, да га истерамо из наше земље. Ми не би њега терали да је ишао томе да нас ослободи од капитализма и бивше анархије, али Хитлерова политика је ишла за тим да будемо доживотно робови. То никад заборавити не могу, ону нацистичку машину, па сам много пропатио. За време рата сам био члан СКЈ и добровољно сам се прикључио на Цер код Јерковића Небојше, пре устанка народа Србије, те ме ухватише наши лопови априла 1942. године, те сам много мука поднео од њих. Пре две године сам ишао у моје родно место, Средња Чађавица код Бијељине у Босну. Тамо ме два лопова познаше а то су четници, они су ме хтели заклати али сам успео и утекао са мојим дететом које сам носио. Бежао сам испред лопова, трчали су за мном дванаест километара. Ја сам бежао и викао: ово није 1942. него је 1964.

Друже Председниче, ако ми верујете наши су већи непријатељи четници и усташе него Немци. Ја Вас молим и поздрављам да се нама да право да их чистимо. Има њих сада и у властима. Ја знам бивше непријатеље, који не би били нико и ништа да раде за малу плату као ја што

² Превирања је било и унутар СКЈ. О томе сведочи писмо из Мостара поводом Осмог конгреса СКЈ: „Врло рано повучени су и стално се повлаче људи које је револуција васпитавала и бацила на површину. Није оправдано, без обзира што стижу млађе генерације, требало би задржати људе који су прошли кроз нашу револуцију на радним местима све дотле док се осећају способним да и они лично изразе жељу да иду у пензију. Друштво је још увек најсигурније кад чује да у ЈНА има још увек првобораца и људи из прошлог рата (Dobrivojević, 2016, p. 213).“

сам радио пуних 18 година. И лопови раде али како. Привреда, капитал су у њиховим рукама и праве куће и купују лимузине и раскалашно живе а ја плаћам стан и даље живим у колективу. На састанцима када критикујем за нерад онда ме доводи до великог зла, мени и мојој деци.³ Питамо се за 18 година рада зашто се ја не нађох да будем руководиоца. Мене радници цене и воле а лопови гледају да крепам. Ја тачно знам кад би сад Немац или ма ко био од капиталиста, лопови би били гори него они од 1941. до 1945. године, али ја сам опрезан. Само ми фали оружје за одбрану. Не могу узети, скупо је.

Друже Председниче ја Вас молим и поздрављам да се овако политика шири: ко ради и учи да се њему да награда и подршка а не руководству. Лако је руководити са готовином и преко туђе грбаче. У нашој средини има велики број људи који могу бити стручњаци али се угасило од 1955. године. Имућни људи руководе а мањак сноси ситни потрошач. Ево примера: са пола хектара у задрузи се једва напуне кола грожђа а код приватника тј. газде се напуне једна од једне врсте, а иста је земља. Приватник се богати а задруга пропада, а такав је случај и у фабрици.⁴ Ја тачно знам зашто. Зато што се газда увукао и лопови и остали сарадници и привредне организације. Њима није циљ да комунизам победи него је циљ њихов да и даље будемо њихови робови. Ја газде не волим, они ако се ките с перјем да су социјалисти зашто они не би живели од плате као борци и радници него шверцују милионе. То за мене није комуниста који радника користи. Радник и борац је тешко бити. Кад би радник био економичан, за свој џеп, онда би опет био немоћан да прави себи кућу. Да је за 22 године од ослобођења, по 12 месеци, укупно 264 месеца одвајао по 5.000 динара, то је 1,320.000, да ли би од ове суме

³ Могуће је да се нерад који аутор спомиње односи на учестала боловања запослених. Подаци Савезног завода за статистику показују да су она из године у годину бивала све учесталија, што је, свакако, утицало на продуктивност (Savezni zavod za statistiku, 1965, p. 285).

⁴ Није јасно да ли аутор конкретно мисли на Фабрику цемента у Беочину или се његове речи односе, уопште, на просечну југословенску фабрику. С обзиром да је насеље Шакотинац одакле долази аутор на само два километра од Фабрике цемента и да је насељено махом њеним радницима, претпоставићемо да је реч о раднику ове фабрике. Подаци Николе Гаћеше о овој најстаријој фабрици цемента на Балкану (19. век) говоре да је она током шездесетих година доживела крупна привредна и ванпривредна улагања. Привредне инвестиције доживеле су највећи обим 1961–1962, а до 1967. та улагања су се смањивала и била су и по неколико пута мања (на годишњем нивоу и до десет пута). Приближан ниво оном из 1961. достигнут је тек 1968. Ова улагања утицала су на олакшање производње и повећани капацитет. Тако је производња у овој деценији била из године у годину већа (изузев 1962) – она је порасла са 270.310 тона (t) 1960. на 617.661 1968. Занимљиво, број радника је током константно износио око 1.200. Привредном реформом 1965. положај фабрике је учвршћен, а то је пратио раст стандарда радника, повећана градња станова за раднике и већи број кредита за изградњу породичних станова (Gaćeša, 2008, pp. 159–163).

могао правити кућу или лимузине куповати.

Друже Председниче, сад је касно. Зашто Ви нисте раније дали борцима да бду управљачи и чланови СКЈ, слободан збор и договор. Сада када се вређају лопови, следи судски спор и лоша карактеристика и радник добија отказ као и борац.⁵ Треба елана и заштите и раднику и борцу, као и у рату. У рату се обећавало и сваки човек је знао зашто се бори, а сад се не зна зашто се обнавља. Ја не знам, да живим хиљаду година, зато не знам, свака година је гора. Када се механизује онда отпада радна снага и то она која нема од чега да живи. Газде и лопови не отпадају и њих закон штити судским путем. Ево примера: од мене, једна лопужа ми је псовала босанску мајку. Обраћао сам се суду, сам сам видео да треба добар цеп за вођење увредног спора. Само да могу ухватити на само, ја бих и завршио, нека ме чека Митровица.

Друже Председниче, ја Вас потпуно разумем. Сам не знам како можете и како смете. вас лопови мрзе. Ви ипак имате заштите и ја то волим. Сад је касно. У овоме писму не могу главно да Вам напишем зато што не знам да ли ћете Ви лично добити. Ово Вам укратко кажем да лопови неће однети победу ако до нечег дође. Некада су лопови били јачи па су пропали, нарочито за време феудализма итд.

Друже Председниче, ја Вас молим и поздрављам и моја супруга и деца да одредите један дан да се ја са Вама провозам са лимузином да Вам покажем да видите у пракси како Ваши борци живе и радници.⁶

⁵ Архивска грађа показује да је СКЈ у својим плановима ипак водио рачуна о задовољењу социјалних права бораца. Тако у једном документу из 1969. стоји: „Стамбени проблеми бораца стабилно се решавају. На пример, у Босни и Херцеговини, за четири године решиће се питање станова борцима до 9. септембра 1943. а стварају се услови да се то питање после стално решава, углавном кроз кредите.“ („Podsetnik“, 1969, р. 8). За ратне војне инвалиде држава је давала, чак, пет пута више 1964. него 1947. године (Savezni zavod za statistiku, 1965, р. 356). Занимљиво да је југословенска социјалистичка правна регулатива признавала права и носиоцима појединих одликовања из Краљевине Србије, али да се она, свакако, највише бави правима југословенских (партизанских) бораца и инвалида из Другог светског рата или, чак, оних југословенских бораца из Шпанског рата тридесетих година. Права ратних и мирнодопских инвалида и бораца, народних хероја и, скупа узевши, чланова њихових породица била су законски регулисана у послератном периоду, а ово се препознаје и у решењима Устава из 1974. Од значаја су две збирке објављених правних прописа (1977, 1984), који регулишу њихова права и обавезе у југословенској држави. Приметно је да је држава до детаља прецизирала њихов статус (потребни услови за стицање права, поступак остваривања права, коришћење и престанак права, обезбеђивање новчаних средстава), признајући на тај начин и бројне привилегије овим друштвеним категоријама. Са друге стране, настојало се да се смање злоупотребе носилаца ових привилегија и њихових породица претњом надокнаде штете (Vesić, 1977; Đuričić, 1984).

⁶ Истражујући Титову склоност ка луксузу Мирослав Милутиновић описује најмање 85 примера врхунских лимузина и мотоцикала у колекцији. Поштоваоци лика доживотног председника правдали су такву мегаломанију безбедоносним разлозима и потребом да се у дипломатском свету Југославија прикаже што моћнијом. Интересантно је да су поједини примерци били прилично

Зарадио сам да се са Вама прошетам једно 6–10 сати. Ја ћу Вас одвести где се виле праве и велике куће, а ја не могу своју децу да обучем и себе. Ја сам убуђен да ни један борац није задовољан. Био би задовољан кад би место вила правили школе и фабрике и преваспитали се идејом правог цивилизованог грађанина. Ја, према овој скупоћи не могу децу школовати а Ви тражите напредак а дали сте веће поверење бившем непријатељу и газди да он суди и држи закон у рукама.

Другарски Вас поздравља,

С. Ф. - С. Н.!

29. III 1967. год.

Павловић Живко, бивши борац и радник металне струке из Шакотинца 5, Беочин. (Pavlović, 1967)

Закључак

Констатована релевантна литература и архивска грађа недвосмислено показује да се југословенско друштво шездесетих година суочавало са озбиљним проблемима. Њихова, можда, и најкрупнија манифестација биле су крупне социјалне разлике између грађана. Овај проблем нагризао је основе југословенског самоуправног система, а отпор државе томе показао се недовољним, спорим и стихијским. Тако се из године у годину југословенско друштво суочавало са све већим социјалним разликама. Вредан архивски извор о томе је писмо беочинског радника Живка Павловића председнику Титу 1967. поводом његове посете Косову и Метохији. Оно приказује нарастајући дубоки друштвени јаз између сиромашних и богатих, а управо та подела ће остати трајна карактеристика југословенског друштва до распада деведесетих година.

скупљи од званичне фабричке цене, што неминовно указује на могуће различите махинације у набавци (Milutinović, 2015, pp. 381–383).

Литература:

- Anonim. (27. 03. 1967). Predsednik Tito na Kosovu i Metohiji. *Jedinstvo*, 13, 1–5.
- Anonim. (3. 04. 1967). Završena poseta predsednika Tita Kosovu i Metohiji. *Jedinstvo*, 14, 1–5.
- Berković, E. (1986). *Socijalne nejednakosti u Jugoslaviji*. Beograd: Ekonomika: Ekonomski institut.
- Dobrivojević Tomić, I. (2020). Prilog proučavanju životnog standarda i društvenog položaja radnika uoči privredne reforme 1965. *Istorija 20. veka*, 1, 249–272.
- Dobrivojević, I. (2016). Jugosloveni o siromaštvu 1964. Tragom jednog dokumenta. *Tokovi istorije*, 2, 199–214.
- Društveno-ekonomski karakteri i izvori nesocijalističkih pojava*. (9. januar 1969). Generalni sekretarijat predsednika Republike (Grupa za društveno-politička pitanja). Kabinet predsednika Republike II–3–a–1/76, Arhiv Jugoslavije Beograd.
- Đuričić, J. (1984). *Zbirka propisa o osnovnim pravima boraca: sa komentaram Zakona o osnovnim pravima vojnih invalida i porodica palih boraca*. Beograd: Službeni list SFRJ.
- Gaćeša, N. (2008). *Istorija fabrike cementa u Beogradu*. Novi Sad: Matica srpska.
- Gaćeša, N. L. (1990). Kolonizacija Srba i Crnogoraca u Kraljevini Jugoslaviji i FNRJ (1918–1941). U Ranković, D. (ur.). *Seobe srpskog naroda: od XIV do XX veka: zbornik radova posvećen tristaogodišnjici Velike seobe Srba*, (pp. 111–126). Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Grđić, G. (2015). *Uspion i pad Titove Jugoslavije: politekonomski bilans*. Beograd: Albatros plus.
- Ivanović, V. (2012). *Geburtstag pišeš normalno: jugoslovenski gastarbajteri u SR Nemačkoj i Austriji: 1965–1973*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.
- Izvodi iz javnih istupanja druga Tita od VIII kongresa do kraja 1968. godine o omladini*. (januar 1969). Generalni sekretarijat predsednika Republike. Kabinet predsednika Republike II–3–a–1/76, Arhiv Jugoslavije Beograd.
- Kežić, D. (2017). Političke posledice ekonomskih reformi 60-ih godina u SFRJ. Od dezintegracije ekonomskog sistema do konfederalizacije Jugoslavije (1961–1971). *Tokovi istorije*, 2, 11–36.
- Latifić, I. (5. mart 1969). *Analiza Saveznog zavoda za statistiku za potrebe Kabineta predsednika Republike (str. poverljivo)*. Kabinet predsednika Republike II–3–a–1/76, Arhiv Jugoslavije Beograd.
- Marković, P. (1999). Služba državne bezbednosti i albanske demonstracije na Kosovu 1968. Jedan dokument. *Istorija 20. veka*, 1–2, 169–180.
- Marković, P. J. (2014). Radnički štrajkovi u socijalističkom i tranzicionom društvu Jugoslavije i Srbije. *Tokovi istorije*, 1, 53–74.
- Milutinović, M. (2015). *Automobili i Josip Broz Tito*. Beograd: Službeni glasnik.
- Mitrović, M. (2005). Jugoslovenska stvarnost u anonimnim dostavama Josipu Brozu Titu 1956–1966. godine. *Godišnjak za društvenu istoriju*, 1/3, 203–216.
- Mulina, T. (1968). *Nezaposlenost, uzroci i karakteristike u sadašnjoj fazi razvoja privrede*. Beograd: Ekonomski institut.

- Niketić, R. R. (1969). *Analiza privrednih kretanja 1946–1967. Saveznog zavoda za privredno planiranje (str. poverljivo)*. Kabinet predsednika Republike II–3–a–1/76, Arhiv Jugoslavije Beograd.
- Pavlović, Ž. (29. mart 1967). *Pismo radnika Živka Pavlovića iz Beočina predsedniku Titu*. Kabinet predsednika Republike II–3–a–1/76, Arhiv Jugoslavije Beograd.
- Podsetnik (na osnovu razgovora druga Tita sa predstavnicima republika) o društveno-političkim pitanjima*. (6. februar 1969). Generalni sekretarijat predsednika Republike (Grupa za društveno-politička pitanja). Kabinet predsednika Republike II–3–a–1/76, Arhiv Jugoslavije Beograd.
- Savezni zavod za statistiku. (1965). *Jugoslavija: 1945–1964: statistički pregled*. Beograd: Savezni zavod za statistiku.
- Selinić, S. (2011). Pogledi Josipa Broza na neke probleme jugoslovenskog društva šezdesetih godina. U Manojlović Pintar, O. (ur.). *Tito - viđenja i tumačenja : zbornik radova*, (pp. 329–346). Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, Arhiv Jugoslavije.
- Selinić, S. (2017). Josip Broz Tito i sporovi oko jezika u Jugoslaviji. *Istorija 20. veka*, 1, 149–166.
- Štahan, J. (1971). Osobna potrošnja i životni standard u razdoblju od 1966. do 1970. U Vojnić, D. (ur.). *Aktuelni problemi privrednog razvoja i privrednog sistema Jugoslavije*, (pp. 23–36). Zagreb: Ekonomski institut.
- Vesić, B. (pr.). (1977). *Zbirka propisa o osnovnim pravima boraca i vojnih invalida: sa objašnjenjima*. Beograd: Službeni list SFRJ.
- Vinski, I. (1971). Zapošljavanje u zemlji i inostranstvu. U Vojnić, D. (ur.). *Aktuelni problemi privrednog razvoja i privrednog sistema Jugoslavije*, (pp. 118–126). Zagreb: Ekonomski institut.
- Vuković, S. (2003). Stvaranje nacionalnih ekonomija i razbijanje Jugoslavije. *Sociološki pregled*, 3–4, 163–207.
- Vuković, S. (2012). *Srpsko društvo i ekonomija: (1918–1992)*. Sremski Karlovci-Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

A CONTRIBUTION TO THE STUDY OF SOCIAL INEQUALITIES IN YUGOSLAVIA DURING THE 1960S – A LETTER FROM WORKER ŽIVKO PAVLOVIĆ TO THE PRESIDENT TITO IN 1967

Uroš Miketić

University of Priština, Faculty of Philosophy Kosovska Mitrovica
urosmitetic@gmail.com

The paper discusses the extent of social inequalities in Yugoslavia in the 1960s on the basis of archival material and relevant literature. This process is quite visible in the example of the Yugoslav working class. Later, in the form of an appendix, we publish a letter from a worker from Beočin, Živko Pavlović, to President Tito, sent in 1967 on the occasion of Tito's visit to Kosovo and Metohija. The letter addressed the problems of the society and of the firm where Pavlović was employed.

Keywords:

*socialist Yugoslavia,
social inequalities,
economy, working class,
President Tito*